

Тарас Вихованець

**ЛЕОН БОЖАВОЛЯ-РОМАНОВСЬКИЙ (1799-1882)
І ЙОГО “ТАБЛИЦЯ, ЩО ПОКАЗУЄ
ПЕРЕХІД ДВОХ ЧАСТИН ОСТРОГА...
МІЖ РІЗНИМИ РОДАМИ ДО ПОЄДНАННЯ [ЇХ]
У ДОМІ КНЯЗІВ ЯБЛОНОВСЬКИХ”***

...I wspominali, gdy mnie już nie będzie!
L. Bożawola Romanowski, *Basetta* (1866)

У гроні дослідників, що присвятили увагу острозькій тематиці, непересічне місце посідає багаторічний хранитель сангушківських родинних документальних зібрань Леон Божаволя-Романовський. Його постать і праці, хоч і не забуті зовсім, залишаються в тіні більш авторитетних сучасників – колег “по цеху”. Небагато хто знає, що задовго до початку публікації популярного нині серед фахівців “Архіву князів Любартовичів Сангушків у Славуті”¹ саме Романовський, учитуючись у пожовклі старосвітські тексти, виносив із увіреного йому унікального джерельного комплексу на денне світло безцінні відомості про Остріг і його давніх господарів.

Дещо з виявленого й опрацьованого ним з’явилося друком, проте чимало результатів сумлінної праці Романовського надалі прикрашає рукописні зібрання. Серед цих неопублікованих текстів – “Таблиця, що показує перехід двох частин Острога – ординатської та дідичної – впродовж 232 років між різними родами до поєднання [їх] у Домі князів Яблоновських”², яка

* Автор висловлює сердечну подяку колегам к.і.н. Владиславу Берковському (м. Київ), к.і.н. Сергію Єсюніну (м. Хмельницький), Тетяні Жоган (м. Славута), к.і.н. Ігорю Тесленку (м. Київ) за суттєву допомогу та консультації під час написання цієї статті.

¹ Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Z. Luba Radziwiński, P. Skobielski, B. Gorczak. – Lwów, 1887. – Т. 1.

² Оригінальна назва праці: “Tablica, wykazująca przejście przez różne rody dwu dzielnic ostrogskich, ordynackiej i dziedzicznej, przez 232 lat do połączenia w domu ks[ia]żąt Jabłonowskich”, див. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (далі скорочення: ЛННБ). – Відділ рукописів (далі скорочення: ВР). – Ф. 91 (Архів Радзими́нських), спр. 181, ч. 3, арк. 392-393.

потрапила в поле нашої уваги та стала предметом цієї студії. Що ж спонукало згаданого автора створити цю працю? Та перш, ніж ми спробуємо відповісти на запитання, окреслимо земний шлях і дослідницьку біографію цієї колоритної особистості.

Мала батьківщина Леона Божаволя-Романовського знаходилася на Поділлі³. Принаймні, тут, у селі Кужельова⁴ Ушицького повіту, на межі XVIII та XIX ст. мешкав його батько Марцин⁵. Був він відставним хорунжим колишнього польського війська, служив “плєніпотентом” (уповноваженим у маєткових справах) у болєславського старости Шидловського, швидше за все Шимона-Казімежа. Схоже, що володів чи управляв якоюсь нерухомістю у Кам’янецькому повіті. Щоправда, підданих, відповідно до ревізійного перепису 1795 року, він не мав⁶. На цей час Романовському було близько 40, а його дружині Теклі з Погурських – 30 літ. Тоді ж, у середині 1790-х, у їхній сім’ї народився син Юліан, старший брат Леона⁷. Сам Леон

³ В листі до Пйотра Якси-Биковського, котрий народився на Вінниччині, а на той час мешкав у Варшаві, Леон Божаволя-Романовський написав: “Поздоровлення моє Вам, віддавна сердечний знайомий, пане Пйотре, висилаю з берегів *родинного нашого* (виділення моє – *T.B.*) Бугу” (П’ятничани, 28.VI.1880 р.), див. Biblioteka Jagiellońska (далі скорочення: BJ). – Rkp 7828 IV, k. 22 v.).

⁴ Нині – с. Велика Кужелева в Дунаєвській міській громаді Кам’янець-Подільського району Хмельницької області.

⁵ Про це довідусьмося з формулярної нотатки, вміщеної у “Родовых списках дворян Каменецкого уезда с 1802 года”, див. Державний архів Хмельницької області (далі скорочення: ДАХМО). – Ф. 230 (Подільське дворянське депутатське зібрання), оп. 2, спр. 5а, арк. 59. Припускаємо, що деякі відомості, вміщені в цьому документі, постали раніше від указаної дати. Тут, зокрема, зазначено, що Марцин Романовський живе в Кужельовій та служить болєславському старості Шидловському. Відомо, що цей уряд носив Шимон-Казімеж Шидловський, який помер у 1799 чи 1800 роках, див. *Zielińska Z. Szydłowski Symeon Kazimierz // Polski słownik biograficzny* (далі скорочення: PSB). – Warszawa-Kraków, 2014. – Т. 49. – S. 607-613; *Pułaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukrainy. Monografie i wzmianki*. – Brody, 1911. – Т. 1. – S. 229. Після смерті Шимона-Казімежа Кужельова відійшла його синів Юзефу, а болєславським старостою став рідний брат останнього – Францішек-Ксаверій, див. *Pułaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich...* – Т. 1. – S. 229; *ks. Marczyński W. Statystyczne, topograficzne i historyczne opisanie gubernii Podolskiej*. – Wilno, 1820. – Т. 1. – S. 244-245. Тож, нелогічно, щоб Марцин Романовський жив у маєтку Юзефа, а служив Францішку-Ксаверію. Оскільки Шимон-Казімеж помер щонайпізніше 1800 року, то, швидше за все, відомості про Марцина Романовського постали теж не пізніше згаданої дати, а навіть і раніше. Текля з Погурських була донькою каліського мечника Фабіана та Людвіки з Турських, див. *Pułaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich...* – Т. 1. – S. 151; *Żychliński T. Złota księga szlachty polskiej*. – Poznań, 1881. – R. 3. – S. 210; *Uruski S., Kosiński A. A., Włodarski A. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*. – Warszawa, 1917. – Т. 14. – S. 164.

⁶ ДАХМО. – Ф. 230, оп. 2, спр. 5а, арк. 59. Стосовно того, що Марцин Романовський міг служити болєславському старості Шимону-Казімежу Шидловському, див. прим. 5.

⁷ В нотатці про Романовських із “Родовых списков дворян Каменецкого уезда...”, яка, як з’ясувалося, постала приблизно 1800 року, йдеться про те, що Юліанові Романовському на той час було 5 років. Відтак, він міг з’явитися на світ у середині 1790-х, див. ДАХМО. – Ф. 230, оп. 2, спр. 5а, арк. 59. В ході дослідження ми помітили родинний зв’язок і близькість стосунків у низки осіб, що мали прізвище Романовський та імена Леон, Адольф, Юліан, Карл-Аврелій – такі самі, як і згадані в реєстрі про підтвердження у 1846 році дворянства

побачив світ найвірогідніше в середині 1799 року⁸, однак достеменно не відомо, чи була його матір'ю згадана вище Текля з Погурських. Церковної метрики про народження і хрещення майбутнього архівіста знайти не вдалося.

Освіту Леон Романовський здобував у рідному краї. Навчався в Подільській гімназії⁹, що функціонувала у Вінниці під орудою піара, кс. Міхала Мацейовського. По тому, ймовірно, здобув юридичну освіту¹⁰. В 1827-1830 роках служив архівістом у Летичівському повітовому земському суді¹¹. З 1838 року, мешкаючи в Кам'янці-Подільському¹², обіймав становище присяжного адвоката в Подільському головному суді¹³.

Після того, як в губерніях українського Правобережжя втратили чинність Литовські статuti (1840) та ліквідовано інститут адвокатів, юрист, нібито, подався на Волинь¹⁴. На службу до князів Сангушків став у середині 1840-х

однією з численних на Поділлі родин Романовських, див. Список дворян, внесених в дворянскую родословную книгу Подольской губернии. – Каменец-Подольск, 1897. – С. 306. Згадані раніше Марцин, Юліан, Леон теж наявні у нобілітаційному розписі роду тих самих Романовських. Це дає підставу сприймати усіх їх, а також низку осіб – попередників Марцина по висхідній лінії (його батька Юзефа, діда Александра, прадіда Габрієля, батьком якого був Георгій) – як представників однієї й тієї ж фамілії Романовських. Залишається тільки незрозумілим, чому Леон Романовський писав своє прізвище, додаючи назву герба “Божаволя”, а його батько, за деякими відомостями, користувався гербом “Шалава”, див. *Żychliński T. Złota księga szlachty polskiej*. – R. 3. – S. 210. В контексті цієї проблеми можна згадати про те, що “дехто з Романовських герба Божаволя змінив той герб на Шалаву, вважаючи, може не безпідставно, що він є їх родовим гербом”, див. *Uruski S., Włodarski A. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*. – Warszawa, 1931. – T. 15. – S. 239; *Polska encyklopedia szlachecka*. – Warszawa, 1938. – T. 10. – S. 261.

⁸ Нюанси метрики героя розповіді, а також його родинні зв'язки, схоже, досі не ставали предметом спеціальної уваги біографів. Традиційно подають, що Леон Романовський народився чи 1800 року, чи близько того, див. *Konarski S. Romanowski Leon* // PSB. – Wrocław etc., 1989. – T. 31. – S. 610; *Берковський В. Романовський Леон* // *Енциклопедія історії України* (далі скорочення: ЕІУ). – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 284. Скоригувати ці твердження можна з допомогою інскрипції на його надгробку. У ній зазначається, що: “Leon / Bożawola / Romanowski / żył lat 82 ½ / um[arł] d[nia] 13 grud[nia] / 1882 r.” (Надгробок Леона Божаволя Романовського та його найближчої родини (дружини, сина та, схоже, невістки) на старому католицькому цвинтарі у м. Славуті Шепетівського району Хмельницької області по вул. Ярослава Мудрого. Світлина для нашого дослідження надала Т. Жоган). Таким чином, майбутній архіваріус князів Сангушків, швидше за все, прийшов у світ в середині 1799 року.

⁹ *Konarski S. Romanowski Leon*. – S. 610.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Gorczak B. Katalog rękopisów archiwum XX. Sanguszków w Sławucie*. – Sławuta, 1902. – S. XLI; *Marszałska J. Biblioteka i archiwum Sanguszków. Zarys dziejów*. – Tarnów, 2000. – S. 113.

¹² Є також відомості, що він проживав у м. Літині Подільської губернії, див. *Leon Bożawola-Romanowski (Nekrolog)* // *Biblioteka Warszawska*. – Warszawa, 1883. – T. 1, zesz. 1. – S. 320.

¹³ *Marszałska J. Biblioteka i archiwum Sanguszków*. – S. 113; *Eidem. Archiwiści, bibliotekarze i uczeni w rodowej bibliotece książąt Sanguszków // Z badań nad polskimi księgozbiorem historycznymi*. – Warszawa, 1997. – T. 18. – S. 92. За іншими відомостями, Л. Романовський працював адвокатом у Кам'янці-Подільському з 1835 року (*Gorczak B. Katalog rękopisów...*; *Берковський В. Романовський Леон*. – С. 284).

¹⁴ *Гурбик А. Статuti Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588* // ЕІУ. – Т. 9. – С. 835; *Leon Bożawola-Romanowski (Nekrolog)*. – S. 320.

років, отримавши від кн. Романа Старшого (1800-1881) повноваження опікуватись його маєтковими інтересами на Поділлі¹⁵. Зважаючи на те, що наприкінці літа 1846 року він створив у Кам'янці поетичний твір¹⁶, припускаємо, що пан Леон ще деякий час чи жив на півдні Поділля, чи навідувався сюди для виконання службових обов'язків. В 1846 році він очолив Головне управління Славутських маєтків¹⁷.

З початком липня 1866 року наш головний персонаж обійняв становище хранителя родового архіву князів Сангушків¹⁸. Подія збіглась у часі з перенесенням документального комплексу із Заслава до Славуті, що поставило перед архіваріусом додаткові виклики¹⁹. Про те, якого вигляду зібрання набуло за роки “урядування” Романовського, довідуємося від його наступника – Броніслава Горчака. “Тутешній архів я застав у якомусь дивному порядку, а радше безладі”, – писав він товаришеві Людвикові Фінкелю. Все лежало в пачках чи величезних шухлядах. На них – лише трохи погруповані за родовим принципом документи, листи, акти, що нагадувало гербівник. Виділявся комплекс із джерелами монархів, осіб королів, ще – матеріали Сангушків, кореспонденція тощо. Навколо – пил, як ніби сюди вже давно ніхто не довідувався. “І не дивно, – резюмував адресант, – бо п. Романовський, зіштовхуючись постійно із труднощами з боку князів, коли потрібно було шафи чи чогось іншого до архіву, дав усьому спокій та

¹⁵ *Marszalska J.* Biblioteka i archiwum Sanguszków. – S. 113.

¹⁶ *Romanowski L.* Dwa wspomnienia z dziejów Kamieńca Podolskiego // *Gwiazda*. – Kijow, 1847. – Nr 2. – S. 25-34.

¹⁷ *Gorczak B.* Katalog rękopisów... – S. XLI. В одному з листів він називає себе “начальником управління маєтків” (“naczelnik kontoru dóbr”), див. BJ. – Rkps 6477 IV, k. 237 (лист Леона Божаволя-Романовського до Юзефа-Ігнація Крашевського; Славута, 18.II.1849 р.). Відомо, що це становище Романовський обіймав протягом 1846-1850 років, див. *Marszalska J.* Biblioteka i archiwum Sanguszków. – S. 113. Примітно, що у 1847 році якийсь Леон Романовський як мешканець Острога згадується серед передплатників часопису “*Gwiazda*”, що його видавав Бенедикт Доленга, див. *Gwiazda*. – Kijow, 1847. – Nr 2. – [S. 326]. В цьому ж числі часопису видрукований уже згаданий вище твір Романовського “*Dwa wspomnienia z dziejów Kamieńca Podolskiego*”. От тільки чи мешканець Острога і наш персонаж – одна й та сама особа – ще потрібно з'ясувати.

¹⁸ *Marszalska J.* Biblioteka i archiwum Sanguszków. – S. 113. В одному з листів Леон Божаволя-Романовський згадав, що під час перебування в Петербурзі студіював уклад (“porządek”) Імператорської бібліотеки, див. *Archiwum główne akt dawnych* (далі скорочення: AGAD). – *Archiwum Potockich z Łańcuta* (далі скорочення: APzŁ), sygn. 4267, s. 2 (лист Леона Божаволя-Романовського до Марії-Климентини Потоцької (?); Ланьцут, 20 [X. ?]/1.XI.1870 р.) (В тогочасних листах іноді наводили дату за двома стилями – старим і новим. Тут і далі в таких випадках спочатку подаємо дату за старим стилем). Чи було це в “досангушківський” період його біографії, чи вже під час перебування на службі – питання залишається відкритим. З інших джерел відомо про те, що Романовський був у Петербурзі в 1852 році, див. *Plug A.* *Korrespondencya Gazety Warszawskiej // Gazeta Warszawska*. – 1857. – Nr 298. – 31 października / 12 listopada. – S. 5.

¹⁹ ЛННБ. – ВР. – Ф. 91, спр. 204 IV, 5, арк. 944 (лист Леона Божаволя-Романовського до Северина Сариуш-Залеського; Славута, 24.X.1866 р.); *Gorczak B.* *Katalog rękopisów...* – S. XL-XLI.

займався минувиною Славуги чи доведенням того, що Сангушки походять від Любарта”²⁰.

Між юридичними справами свого патрона, упорядкуванням його архіву та аматорськими заняттями історією Леон Романовський знаходив місце і для літературної творчості²¹. З-під його талановитого пера вийшла низка поетичних та прозових творів, котрі побачили світ у тогочасних друкованих виданнях²². Однак, чи не найбільшу популярність на ниві красеного письменства приніс йому релігійний гімн “Zdrowaś Marya”, що офіційно з’явився друком, схоже, 1856 року, а співаний у костелах Поділля, Волині ще задовго до того²³. Про те, що Леон Романовський є автором цього твору, промовляє й епітафія на його надгробку. Незайве додати, що цьому літераторові, полякові, була доволі близькою українська мова, щоправда, на письмі він транслітеровував її латинськими буквами²⁴.

Любов до слова у Романовського тісно перепліталась із шанобливим, навіть благоговійним ставленням до книжки. Й хоча ми мало знаємо про те, які саме рукописні чи друковані фоліанти доповнювали його життєвий простір, своє зібрання він оберігав із сакралізованою педантичністю – навіть створив своєрідну читацьку інструкцію своїм абонентам під назвою “Попередження, котре написав урожоний його милість пан Лев Божаволя

²⁰ Hozowska M. Bronisław Gorczak – historyk i wołyński archiwista (1854-1918) // Archeion. – Warszawa, 2020. – T. 121. – S. 245.

²¹ 1856 року, перебуваючи в Острозі, Леон Романовський навідався до тутешньої книгарні, “схоже – Гольдфарба”, де побачив і, напевне, придбав книжку Ю.-І. Крашевського “Dwie komedyjki” (Wilno, 1856). В ній герой нашої розповіді натрапив на знайоме та близьке собі ім’я Александра Віхерського (до нього звернена авторська передмова). Романовський пригадав, як свого часу (чи не навчаючись у Вінницькій гімназії?) у них були клопоти з умонтуванням до рими прізвища якогось “президента Баласановича”. Це прізвище Віхерський “розрубав”, немов Гордіїв вузол, і вони написали: “Sanowiczu! Tobie chwala – Co się zaczynasz na Bała...”, див. ВІ. – Rkps 6477 IV, к. 238 (лист Леона Божаволя-Романовського до Юзефа-Ігнація Крашевського; Остріг, 18.III.1856 р.). Йдеться про А. Віхерського (1809-1857) – польського композитора, музичного критика, художника, поета, адвоката, див. Świerczewski J. Wicherski Aleksander Zygmunt // Słownik muzyków polskich. – Kraków, 1967. – T. 2. – S. 273.

²² Romanowski L. Dwa wspomnienia z dziejów Kamieńca Podolskiego // Gwiazda. – Kijow, 1847. – Nr 2. – S. 25-34; Ejusdem. Basetla // Strzecha. – Lwów, 1871. – R. 4. – S. 49-51; Ejusdem. Eustachy książę Sanguszko // Kłosy. – Warszawa, 1879. – T. 29, nr 748. – S. 284; nr 749. – S. 295-298 та ін.; Maliszewski E. Biblijografja pamiętników polskich i Polski dotyczących (druki i rękopisy). – Warszawa, 1928. – S. 147.

²³ Plug A. Korrespondencya Gazety Warszawskiej // Gazeta Warszawska. – Warszawa, 1857. – Nr 298 (31 października / 12 listopada). – S. 5.

²⁴ ВІ. – Rkps 6530 IV, к. 38 (лист Леона Божаволя-Романовського до Юзефа-Ігнація Крашевського; Ланьцут, 27.XII.1870 р. / 8.I.1871 р.); rkps 6477 IV, к. 240-242 v. (лист його до нього ж; Остріг, 18.III.1856 р.). Про те, що Леон Романовський прихильно ставився до української мови, згадував і Броніслав Горчак: “Писав непогані оказійні, а також інші вірші, здебільшого малоросійською (українською – Т.В.) мовою”. А ще “вчитувався в старі руські документи й переписував їх латинськими буквами, не завжди, однак, старанно та у вимові подільського люду”, див. Gorczak B. Katalog rękopisów... – S. XLI. Наведена деталь, окрім іншого, додатково свідчить про те, що Леон Романовський походив із Поділля.

з Романова до розуміння всім, хто позичає книжки”²⁵. З неї довідуємося, що Романовський не був скнарою та дозволяв користуватися своєю “книжницею” кожному охочому за однієї умови – виконання абсолютно всіх виписаних в інструкції пунктів. Цей текст – наслідок гіркого досвіду отримувати книги назад у жахливому, попсованому стані, або й не отримувати зовсім²⁶.

Сангушківські бібліотечні²⁷ й архівні зібрання, доступ до колекцій інших шляхетських родин²⁸ відкривали перед Леоном Романовським широкі горизонти. В руках ерудованого, наполегливого ентузіаста вони ставали й інструментом, і матеріалом для створення наукових праць, краєзнавчих розвідок, генеалогій. Архівіст поволі входив у середовище тогочасної інтелігенції. Збереглися його листи до письменника, історика Юзефа-Ігнація Крашевського²⁹, письменника та етнографа Пйотра Якси-Биковського³⁰, письменника, історика та геральдиста Александра Вериги-Даровського³¹. Листувався з молодим поетом, книголюбом Северином Сариуш-Залеським³² та істориком Александром Пшездзецьким³³. Перебуваючи у Кракові та Львові, Романовський “познайомився та зав’язав стосунки з багатьма працівниками на ниві науки”³⁴, зокрема, зустрічався з Казімежом Стадніцьким³⁵. По-особливому результативними виявились його наукові

²⁵ Оригінальна назва: “Zapowiedź, którą spyssał Urodzony J[eg]o M[i]ł[os]ci Pan Lyew Bożawoły z Romanova ku zrozumieniu Wszem pożyczającym Ksyeny”. Відомо щонайменше про два списки інструкції; одну автор подарував графові Александру Ржищевському, іншу – Северинові Сариуш-Залеському, див. *Romanowski Bożawola L. Jako pożyczane księgi szanować należy* / Wyd. J. Hoffman // *Szpargaly*. – Warszawa, 1934. – R. 1, zes. 3. – S. 38-40; ЛННБ. – ВР. – Ф. 91, спр. 208, ч. 17, арк. 88-91 (публікація другого списку: *Вихованець Т. Леона Божаволя-Романовського щодо поводження із позиченими книжками “Zapowiedź” (1842) // Острозький краєзнавчий збірник. – Острог, 2018. – Вип. 10. – С. 245-254).*

²⁶ *Вихованець Т. Леона Божаволя-Романовського щодо поводження...* – С. 252.

²⁷ Наприкінці 1840-х він уже мав доступ до Сангушківської бібліотеки. Схоже, на прохання Юзефа-Ігнація Крашевського шукав у ній книги про рід князів Радивилів. У листі до Крашевського повідомив, що знайшов рідкісне несвізьке видання зображень Радивилів (Лист Леона Божаволя-Романовського до Юзефа-Ігнація Крашевського від 18 лютого 1849 р. зі Славуті, ВЛ. – Rps 6477 IV, k. 236-236 v.). Йдеться про ось це видання: *Wöbe M. F. Icones familiae ducalis Radivilianae ex originalibus in gazophylacio ordinationis ab antiquo servatis picturis desumptae*. – Nesvisii, 1758.

²⁸ AGAD. – APzŁ, sygn. 4267, s. 9 (лист Леона Божаволя-Романовського до Марії-Климентини Потоцької (?); Ланьцут, 10.XII.1870 р.).

²⁹ ВЛ. – Rkps 6477 IV, k. 236-245; 6530, k. 38-40.

³⁰ Ibidem. – Rkps 7828 IV, k. 22-22 v.

³¹ Ibidem. – Rkps 7815 IV, k. 110-113 v.

³² ЛННБ. – ВР. – Ф. 91, спр. 204 IV, 5, арк. 944-945 зв. (лист Леона Божаволя-Романовського до Северина Сариуш-Залеського; Славута, 24.X.1866 р.).

³³ AGAD. – APzŁ, sygn. 4267, s. 3 (лист Леона Божаволя-Романовського до Марії-Климентини Потоцької (?); Ланьцут, 12.XI.1870 р.), 9 (лист його ж до неї ж (?); Ланьцут, 10.XII.1870 р.).

³⁴ ВЛ. – Rkps 6530 IV, k. 38 v. (лист Леона Божаволя-Романовського до Юзефа-Ігнація Крашевського; Ланьцут, 27.XII.1870 р. / 8.I.1871 р.).

³⁵ AGAD. – APzŁ, sygn. 4267, s. 5 (Лист Леона Божаволя-Романовського до Марії-Климентини Потоцької (?); Ланьцут, 21.XI.1870 р.). Леон Романовський згадував по тому, що

контакти з істориком та краєзнавцем Зигмунтом Любою-Радзимінським³⁶, який зберігав у своєму зібранні численні копії документів та нотатки³⁷, зроблені рукою княжого архіваріуса, покликався на них у своїх дослідженнях³⁸. Виразним елементом публічного визнання вже немолодого історика-аматора стала його участь у Третньому археологічному з'їзді, що проходив у серпні 1874 року в Київському університеті св. Володимира³⁹.

Кваліфікація та досвід архіваріуса спричинилися до того, що впродовж кінця 1870 – початку 1871 року Леон Божаволя Романовський впорядковував фамільний архів Потоцьких у Ланьцуті⁴⁰. Певне, патрон архівіста був не проти такої роботи “на стороні”, адже князі Сангушки на той час уже були близькими родичами з графами Потоцькими: в 1851 році Марія-Климентина Сангушківна (1830-1903), побралася з Альфредом-Юзефом Потоцьким (1822-1889). Відомо, що раніше Романовський навіть деякий час мешкав у належному Потоцьким Сатанові⁴¹, а на початку 1856 року в Острозі залагоджував справи, пов'язані з опікою графа Альфреда-Юзефа над якимись маєтками родини Яблоновських⁴². Та справжнім пам'ятником узаємин Романовського з родиною графа стало укладене ним генеалогічне древо Потоцьких герба Пилява⁴³.

Казімеж Стадніцький подарував гостеві на пам'ять монографію свого роду (Ibidem). Певне, йдеться про його працю “Rodowody domu Stadnickich herbu Szreniawa od r. 1388 do r. 1861” (Lwów, 1857-1861).

³⁶ ЛННБ. – ВР. – Ф. 91, спр. 181, ч. 3, арк. 327 (лист Леона Божаволя-Романовського до Зигмунта Люби-Радзимінського; Славута, 14/26.VI.1880 р.).

³⁷ Там само. – Ф. 91, спр. 181, ч. 3, арк. 25-32 зв., 34, 322, 323-323 зв., 328; спр. 181, ч. 5, арк. 41, 46, 48-49 зв., 53-54 зв., 57-57 зв., 59-60 зв., 62-63 зв., 65-68 зв., 71-71 зв., 75-76 зв., 79-80 зв., 95-96 зв., 101-104 зв., 165 (відписи, сумарії документів, коментарі, споряджені рукою Л. Романовського); Тесленко І. Фундуші Острозької Микільської церкви XIV – XVII ст. // Острозька давнина. – Остріг, 2013. – Вип. 2. – С. 152.

³⁸ “Transumpt... dosłownie odpisany i nam udzielony przez konserwatora archiwum Książąt Sanguszków i gorliwego miłośnika dziejów krajowych Lwa Bożawola-Romanowskiego” (*Rulikowski W., Radziwiński Luba Z. Książowie i szlachta między Sanem, Wieprzem, Bugiem, Prypetią, Dnieprem, Siniuchą, Dniestrem i północnymi stokami Karpat osiedleni. Opowiadania historyczne, heraldyczno-genealogiczne i obyczajowe. – Kraków, 1880. – Т. 1, cz. 2: Książowie na Ostrogu i Zasławiu Ostrogscy i Zasławscy herbu własnego. – S. 15. На сторінках праці автори неодноразово згадують про Леона Романовського).*

³⁹ Труды Третьего археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 года. – Киев, 1878. – Т. 1. – С. XII.

⁴⁰ AGAD. – APzŁ, sygn. 4267, s. 1-14 (листи Леона Божаволя-Романовського до Марії-Климентини Потоцької (?); Ланьцут, 1870-1871 pp.); ВЛ. – Rkps 6530 IV, k. 38 v. (його ж лист до Юзефа-Ігнація Крашевського; Ланьцут, 27.XII.1870 р. / 8.I.1871 р.).

⁴¹ “Постійне ж моє проживання у Сатанові, де отримую листи через Кам'янець-Подільський – Гусятин”, – писав Романовський, див. ВЛ. – Rkps 6477 IV, k. 239 v. (лист Леона Божаволя-Романовського до Юзефа-Ігнація Крашевського; Остріг, 18.III.1856 р.), 244-244 v. (його ж лист до нього ж; Сатанів; 2.I.1859 р.).

⁴² ВЛ. – Rkps 6477 IV, k. 238 (лист Леона Божаволя-Романовського до Юзефа-Ігнація Крашевського; Остріг, 18.III. 1856 р.).

⁴³ *Bożawola Romanowski L. Rodowód Potockich hrabiów herbu Pilawa: z podań historycznych, z autentyków, pamiątek rodzinnych, monografii i długoletnich własnych studyów zebra-*

Схилок життя Леона Романовського минав, здебільшого, у Славуті, “при гробівцях минувшини”⁴⁴. Його помешкання, здається, знаходилося неподалік новозбудованої залізничної станції⁴⁵. “Завітають часом на хвилю Хобжинський, Ржищевський⁴⁶, Дідушицький, Радзимінський⁴⁷ – от і все... пообідають і поїдуть, отож ані наговоритися, ні показати якогось крука немає часу”, – поскаржився Романовський в одному з листів, і додав: “У хвилини відпочинку припливе мені до голови якийсь мадригал”⁴⁸.

Незадовго до смерті наш герой поступився багаторічним становищем хранителя Славутського архіву молодому та енергійному історику Броніславу Горчаку⁴⁹. Ступив за межу 13 (25) грудня 1882 року в Славуті⁵⁰. Похований на цвинтарі місцевого парафіяльного костелу св. Дороти.

пу. – Warszawa, 1882. У 1880 році вісімдесятилітній старець вибрався в неблизьку подорож до Вінниці на поховання Влодзімежа Потоцького, сина Влодзімежа й Теклі, доньки кн. Гієроніма Сангушка. Під час подорожі побував у П’ятничанах Станіслава Грохольського, де ознайомився із нещодавно опублікованою працею Пйотра Якси-Биковського “Jełowiczowie Bukojemscy. Historia prawdziwa dawnej rodziny i kawałka ziemi. Z archiwów i podań rodzinnych” (Warszawa, 1879), див. BJ. – Rkps 7828 IV, k. 22 v. (лист Леона Божаволя-Романовського до Пйотра Якси-Биковського; П’ятничани, 28.VI.1880 р.).

⁴⁴ BJ. – Rkps 7815 IV, k. 111 v. (лист Леона Божаволя Романовського до Александра Вериги-Даровського; Славута, 20.IV.1870 р.).

⁴⁵ Вказуючи свою адресу, Романовський писав так: “по Брест-Київ[ській] зал[ізній] дорозі, станція Славута”, див. BJ. – Rps 6530 IV, k. 40 (лист Леона Божаволя-Романовського до Юзефа-Ігнація Крашевського; Славута, 28.VIII / 9.IX.1875 р.). Згодом вказівка на місце проживання набула трохи іншого вигляду: “Живу постійно та невідлучно в Славуті, при залізничній станції” (“...przy stacyi kolei Brześć-Kijowsk[ich]”, див. Там само. – Rkps 7828 IV, k. 22 v. (лист Леона Божаволя-Романовського до Пйотра Якси-Биковського; П’ятничани, 28.VI.1880 р.).

⁴⁶ Очевидно, йдеться про графа Александра Ржищевського (1823-1891), див. *Żychliński T. Złota księga szlachty polskiej*. – Poznań, 1897. – R. 19. – S. 104.

⁴⁷ Зигмунт Люба-Радзимінський (1843-1928) – історик, генеалог, знавець історичних джерел, див. *Kuczyński S.K. Radziwiński Zygmunt Feliks* // PSB. – Wrocław i in., 1987. – T. 30. – S. 108-110; *Ісаєвич Я. Радзимінський Люба Зигмунд* // ЕІУ. – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 108-109; *Вихованець Т. Причинок до родоводу Зигмунда Люби Радзимінського* // Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування. – 2020. – Вип. 4. – С. 140-147.

⁴⁸ BJ. – Rkps 7815 IV, k. 111 v. (лист Леона Божаволя-Романовського до Александра Вериги-Даровського; Славута, 20.IV.1870 р.).

⁴⁹ Це сталося у 1881 році, і відтоді Романовський залишився при архіві на посаді “aplikanta archiwalnego”, див. *Hoszowska M. Bronisław Gorczak...* – S. 245. Якими були його обов’язки – ще потрібно з’ясувати.

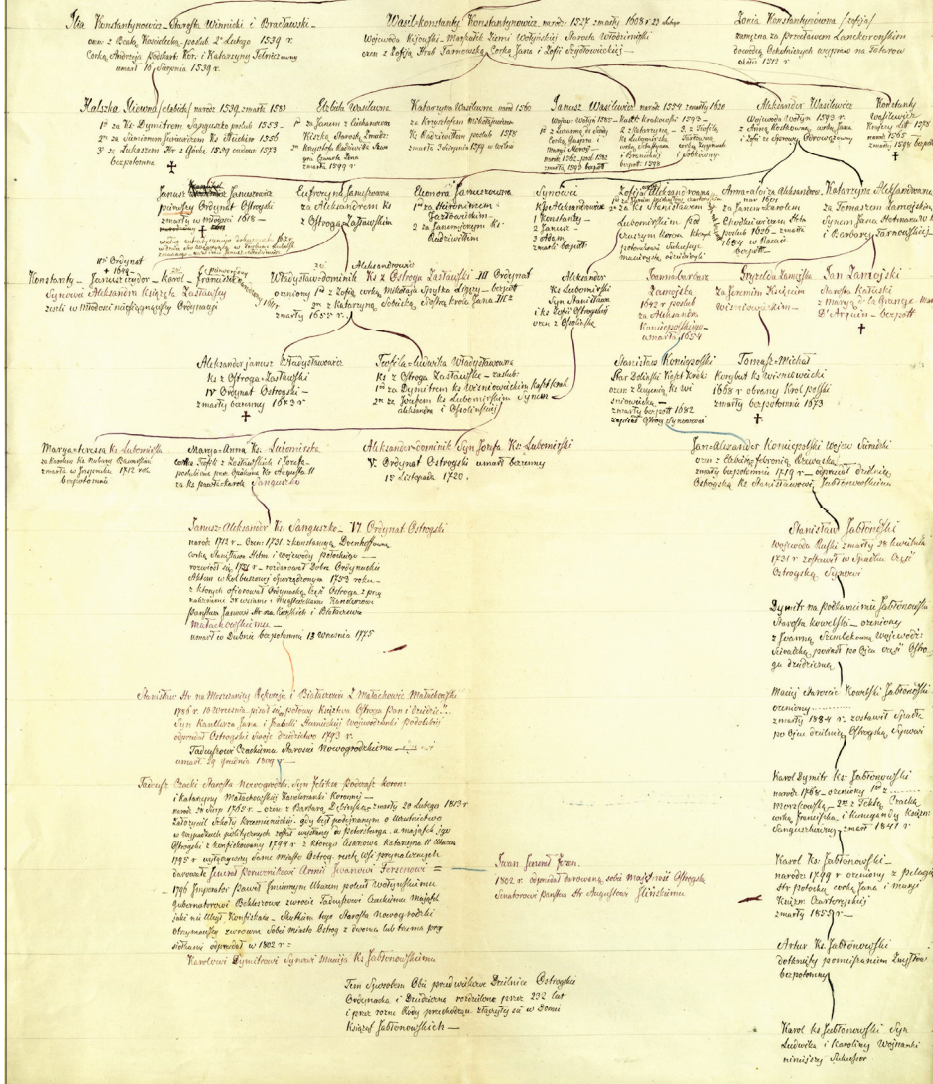
⁵⁰ *Берковський В. Романовський Леон*. – С. 284; *Leon Bożawola-Romanowski (Nekrolog)* // Biblioteka Warszawska. – Warszawa, 1883. – Т. 1, zes. 1. – S. 320; *Ś. p. Romanowski Leon Bożawola* // Kłosy. – Warszawa, 1883. – Т. 36, nr 939. – S. 412; *Bykowski Jaks P. Ś. p. Leon Bożawola Romanowski* // Wiek. – Warszawa, 1883. – R. XI, nr 17 (11 (23) stycznia). – S. 3; *Ejusdem. Nekrologia. Ś. p. Leon Bożawola Romanowski* // Słowo. – Warszawa, 1883. – Nr 19 (21 stycznia). – S. 2. Дата смерті, відома з численних некрологів, а також і зі згаданого раніше пам’ятника, претензій не викликає. Варто лише зауважити, що на постаменті вона подана за юліанським календарем – 13 грудня, а в літературі, здебільшого, за григоріанським – 25 грудня. Здається, єдиним джерелом, що дисонує з відомою датою смерті, є каталог рукописів архіву Сангушків, споряджений Б. Горчаком. У ньому зазначено, що Л. Романовський помер 12 (24) грудня 1882 року (*Gorczak B. Katalog rękopisów...* – S. XLII).

*Надгробок з родинного поховання Божаволя-Романовських у Славуті.
Фото Тетяни Жоган*

Konstantyn Iwanowicz Książę Ostrojski Skrzyszowski i Bractawski

Felman Włdł. Wojewoda Trocki - Kaszchan Wilajet - marzec 1963 z 18 ksep. 1933
 2° z Aleksandra P. Janku, poruch 18-22
 Córka Ks. Simejona Michajłowicz

“Таблиця, що показує перехід двох частин Острога...”

між різними родами до поєднання [ix] у домі князів Яблоновських”.

Автограф Леона Божаволя-Романовського. Середина – II половина XIX ст.

В родині Леона Божаволя-Романовського і його дружини Катажини де Краузе (бл. 1800-1876)⁵¹ народилося щонайменше двоє дітей – син Адольф (бл. 1830-1879)⁵² та донька Михайліна⁵³. Зважаючи на час появи у сім'ї пер-вістка, припускаємо, що Леон і Катажина побралися не пізніше 1830 року. З дітей Адольф обрав супутницею життя Наталію з Пачовських (бл. 1825-1895)⁵⁴, вдову свого кузена Кароля-Аврелія Юліановича Романовського⁵⁵. Ця подружня пара, вінчання якої відбулося 30 серпня 1864 року в Корці⁵⁶, мала, схоже, шістьох дітей: Люціана, Тадеуша-Конрада (нар. 1869)⁵⁷, Гелену-Йолянту (нар. 1867)⁵⁸, Марію, Зофію-Наталію-Ванду (нар. 1871)⁵⁹

⁵¹ Померла 19 жовтня 1876 року в Славуті, у віці 76 років, від старості. Похована 24 жовтня 1876 року на Славутському католицькому парафіяльному цвинтарі, див. ДАХМО. – Ф. 17 (Костели Подільської та Волинської губерній (колекція), оп. 1, спр. 427, арк. 432 зв. Надгробний монумент спільний із чоловіком.

⁵² Пішов із життя 13 червня 1879 року в Славуті, у віці 49 років, від сухот (туберкульозу). Похований 15 червня на Славутському католицькому парафіяльному цвинтарі. Після його смерті залишилися діти (у російській вимові): Люціян, Фадей, Ванда, Марія, Геленна (sic!) і Зофія, див. ДАХМО. – Ф. 17, оп. 1, спр. 427, арк. 518. Надгробний монумент спільний із батьками. З інскрипції, яка дійшла до нас дефектною, довідуємося, що Адольф Романовський прожив не 49, як у метричному записі про смерть, а 50 років.

⁵³ Єдине відоме нам документальне повідомлення про цю людину походить із метричного запису про смерть її матері, див. ДАХМО. – Ф. 17, оп. 1, спр. 427, арк. 432 зв. Ймовірно, одружилася з Яном Круковським (1823-?). У цьому шлюбі народилося шестеро дітей, в т.ч. донька Ядвіга, див. Romanowscy // режим доступу: <https://genealogia.okiem.pl/artukul/16126/romanowscy> (переглянуто 4.IV.2024).

⁵⁴ Попрощалася з життям 1 квітня 1895 року у м. Славуті, у віці 70 років, “от болезни подзвоночного (sic!) столба”. 3 квітня 1895 року похована на Славутському католицькому парафіяльному цвинтарі, див. ДАХМО. – Ф. 17, оп. 2, спр. 54а, т. 2, арк. 36. Схоже, надгробний пам'ятник спільний із чоловіком, свекром та свекрухою, щоправда інскрипція вельми зруйнована. За іншим джерелом, вона могла народитися бл. 1834 року, бо зазначається, що на 1853 рік, коли виходила заміж за Карла-Аврелія Романовського, мала 19 років, див. Державний архів Рівненської області (далі скорочення: ДАРО). – Ф. 171 (Острозько-Рівненський деканат), оп. 1, спр. 33, арк. 369 зв. Батьками Наталії Пачовської були Юзеф Пачовський та Юзефа з Пйотровських (Там само). Дуже ймовірно, що саме цей Юзеф Пачовський був архіваріусом князів Сангушків у Заславі впродовж 1829-1833 років, див. *Gorczał B. Katalog rękopisów... – S. XX; Marszałska J. Archiwiści, bibliotekarze i uczeni... – S. 90.*

⁵⁵ Кароль-Аврелій Романовський помер 5 квітня 1863 року в с. Кам'янка, у віці 38 років, від сухот. Похований на Славутському католицькому парафіяльному цвинтарі. Після його смерті залишилися вдова Наталія з Пачуських (Пачовських), див. ДАХМО. – Ф. 17, оп. 1, спр. 427, арк. 23 зв. Відомо, що він 2 червня 1853 року, у віці 25 років, в Берездові побрався з Наталією Пачовською, 19 років, див. ДАРО. – Ф. 171, оп. 1, спр. 33, арк. 369 зв. 14 травня 1860 року в с. Мирутині Берездівської католицької парафії у них народився син Стефан-Боніфатій-Добеслав, див. ДАХМО. Ф. 17, оп. 1, спр. 23, арк. 12 зв.-13.

⁵⁶ ДАРО. – Ф. 171, оп. 1, спр. 83, арк. 54 зв.

⁵⁷ Тадеуш (без указівки другого імені) народився 16 березня 1869 року у Славуті, див. ДАХМО. – Ф. 17, оп. 1, спр. 427, арк. 194 зв.-195. Друге ім'я знаємо з метричного запису про його шлюб із Марією Керн, див. AGAD. – *Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z diecezji łucko-żytomierskiej. – Sygn. 1018, k. 33 v.*

⁵⁸ Гелена-Йолянта прийшла у світ 20 травня 1867 року в Славуті, див. ДАХМО. – Ф. 17, оп. 2, спр. 52, арк. 14 зв.-15.

⁵⁹ Зофія-Наталія-Ванда народилася 15 січня 1871 року у Славуті, див. Там само. – Оп. 1, спр. 427, арк. 273 зв.-274.

і, ймовірно, Ванду⁶⁰. Люціан Романовський, син Адольфа, узяв за дружину Теклю з Баранецьких (бл. 1871-1916)⁶¹. Про їхніх дітей жодних відомостей виявити не вдалося, як і нічого не знаємо про нащадків іншого сина, Тадеуша-Кондрада, котрий пов'язав своє життя із Марією-Йоанною з Кернів (нар. бл. 1871)⁶².

З нащадків подружжя звертаємо увагу на онуку Ванду. Вона наприкінці 1881 року вийшла заміж за Броніслава Горчака, який заступив місце хранителя Славутського архіву князів Сангушків після того, як його залишив герой цієї розповіді. Знаємо, що після народження доньки Яніни пані Горчакова померла⁶³, і за три роки Броніслав одружився вдруге з Марією, яка доводилася його покійній дружині стриччою сестрою⁶⁴. Напевне, ця жінка також була онукою Леона Романовського⁶⁵. Схоже, що і вона незабаром відійшла до інших світів, бо черговою обраницею Броніслава стала Гелена-Йолянта з Романовських. Про це довідуємося з метричного запису про появу у подружжя Горчаків доньки Марії-Беніти (нар. 1891)⁶⁶. Через чотири роки

⁶⁰ В записі про смерть Наталії Романовської згадано, що після неї залишилися діти (у російській вимові): Лукіян, Фадей, Марія (подано двічі), Єлена та Софія, див. ДАХМО. – Ф. 17, оп. 2, спр. 54а, т. 2, арк. 36. Про Ванду, яка згадується як дитина після смерті Адольфа Романовського, в цьому записі не повідомляється, можливо, тому, що вона на той час уже не жила, а, можливо, не була їхньою спільною дитиною.

⁶¹ В записі про смерть Теклі з Баранецьких Романовської указано, що вона залишила світ 17 липня 1916 року в фільварку Улі, у віці 45 років, “от болезни рака”. 19 липня 1916 року похована на Славутському католицькому парафіяльному кладовищі, див. Там само. – Спр. 59, арк. 55.

⁶² В метричному записі про шлюб Тадеуша-Кондрада Романовського та Марії-Йоанни з Кернів значиться, що він відбувся 20 червня 1892 року в Олицькому парафіяльному костелі. Тадеушеві-Кондраду було 23 роки, його наречений – 21 рік. Марія-Йоанна мешкала в с. Цумань Олицької парафії, див. AGAD. – Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z diecezji łucko-żytomierskiej. – Sygn. 1018, k. 33 v.

⁶³ Hozzowska M. Bronisław Gorczak... – S. 247.

⁶⁴ Ibidem. – S. 250.

⁶⁵ Приблизно у грудні 1870 – січні 1871 років Леон Божаволя-Романовський, перебуваючи в маєтку Потоцьких – Ланьцуті, отримав листа від своїх рідних. У ньому згадано імена трьох онуків нашого героя – Луця, Геленки й Тадзя. Останній, нагадаємо, прийшов у світ 1869-го, його сестра – 1867-го, ну а рік народження Люціана ще потрібно з'ясувати. Примітно, що Ванди серед них немає. Зважаючи на те, що 1881 року вона вже вийшла заміж, а отже мала, принаймні, 14-16 років, гадаємо, в листі її ім'я також повинне було б стояти поряд з іменами братів та сестер, див. AGAD. – APzŁ, sygn. 4267, s. 16 (лист Леона Божаволя-Романовського до Марії-Климентини Потоцької (?); Ланьцут, 18/30.I.1871 р.). Про шлюбний вік у Російській імперії див. *Петренко І.* Шлюбний вік українського сільського населення у законодавстві Російської імперії XVIII ст. // *Український селянин*. – Черкаси, 2008. – Вип. 11. – С. 209-211. Можливо, Ванда, яка згодом стане дружиною Б. Горчака, була не донькою Адольфа Романовського (хоча котрась Ванда серед його дітей фігурує), а його кривного брата. Таким чином Марія, котра згадується серед Адольфових доньок, дійсно могла стати другою нареченою Горчака і водночас відповідати родинному положенню стриччої сестри. Проблема в тому, що ми на сьогодні не маємо жодних відомостей про те, що Адольф мав рідного брата.

⁶⁶ Марія-Беніта Горчак побачила світ 26 серпня 1891 року в Славуті, див. ДАХМО. – Ф. 17, оп. 2, спр. 53, арк. 118 зв.-119.

родина поповнилася сином. Його назвали Адамом-Адольфом (1895 – 1896) – на честь Броніславового та Гелениного батьків. На жаль, не минуло й року, як хлопчик відійшов до інших світів⁶⁷. 28 жовтня 1900 року у сім'ї Горчаків з'явилася ще одна дитина – дівчинка Романа-Юзефа⁶⁸. Подальші долі їх, як і інших нащадків Леона Божаволя-Романовського, могли б стати предметом спеціальної генеалогічної розвідки.

* * *

Складається враження, що десь глибоко в нутрі Леона Романовського нуртував невинний потяг до минушини. Славутського дослідника цікавила передовсім історія аристократичних родів. Спектакулярне місце між ними посідали князівські династії Острозьких, Заславських і Сангушків⁶⁹. В одному з листів Романовський зізнався, що “стоячи біля джерел” Сангушківського архіву, опрацював життєписи найвідоміших постатей їхнього роду⁷⁰, при цьому, як говорить в іншому посланні, розповідаючи про Сангушків, “прагнув з документальною точністю у всіх життєписах відтворити вірогідну цілісність, і де випаде – роз'яснити помилкові твердження, навіть поважного автора”⁷¹. І хоча його праця, присвячена

⁶⁷ Адам-Адольф Горчак народився 22 вересня 1895 року в Славуті, див. ДАХМО. – Ф. 17, оп. 2, спр. 54а, т. 2, арк. 49 зв.-50. Помер 24 серпня 1896 року в с. Гуті Богуславці поблизу Олики. 26 серпня 1896 року похований на Олицькому католицькому парафіяльному кладовищі, див. AGAD. – Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z diecezji łucko-żytomierskiej. – Sygn. 1018, s. 663.

⁶⁸ Вона народилася в Славуті, див. ДАХМО. – Ф. 17, оп. 2, спр. 55, арк. 145 зв.-146. Броніслав і його дружина Гелена, а також доньки Яніна, Марія та Романа згадуються в 1915 році у сповідних відомостях Славутського костелу, див. Державний архів Житомирської області. – Ф. 178 (Луцько-Житомирська римо-католицька духовна констисторія), оп. 49, спр. 68, арк. 44. Броніслав Горчак помер 16 жовтня 1918 року, швидше за все, у Славуті (в записі про смерть сказано “ex villa Slavuta” – “з села Славуті”), а 18 числа того ж місяця похований на Славутському католицькому парафіяльному цвинтарі, див. ДАХМО. – Ф. 17, оп. 2, спр. 59, арк. 162; *Берковський В.* Горчак Броніслав // *Українська архівна енциклопедія*. – Київ, 2008. – С. 250.

⁶⁹ “З перегляду кількох волинських архівів я маю ґрунтовні студії, особливо щодо родин Острозьких, Заславських, Сангушків...”, – писав Романовський, див. AGAD. – APzŁ, sygn. 4267, s. 9 (лист Леона Божаволя-Романовського до Марії-Климентини Потоцької (?); Ланьцут, 10.XII.1870 р.).

⁷⁰ В 1875 році Казімеж Лодзя-Чарнецький звернувся до князя Романа Старшого із проханням надіслати родовід Сангушків для гербівника, редактором якого він був. Князь передав листа Романовському й доручив відповісти, з'ясувавши, чи згаданий проект – певний та дійсно з'явиться друком. Своєю чергою Романовський, повідомивши, що йому неважко було б надіслати до гербівника “повний родовід Любартовичів”, радився з Ю.-І. Крашевським щодо згаданого видання Лодзя-Чарнецького. Заразом просив адресата про деякі відомості щодо саксонської родини Брюлів, див. ВЛ. – Rkps 6530 IV, k. 39-40 (лист Леона Божаволя Романовського до Юзефа-Ігнація Крашевського; Славута, 28.VIII. / 9.IX.1875 р.).

⁷¹ ВЛ. – Rkps 7815 IV, k. 110 (лист Леона Божаволя-Романовського до Александра Вериги-Даровського; Славута, 20.IV.1870 р.).

генеалогії згаданої князівської фамілії, теж не позбавлена огріхів⁷², все ж заслужено привертала увагу дослідників⁷³. Талановитий аматор щедро ділився своїми спостереженнями з друзями та знайомими⁷⁴. Хоча радість від нових знахідок і відкриттів, здається, у більшості випадків розділяв із самим собою⁷⁵. Після нього залишилися “Родовід князів Острозьких. Списаний зі старої руської генеалогії в родовому архіві у Дубно 1856 р.”⁷⁶, “Родовід князів Острозьких”⁷⁷, “До історії дому Кн. Острозьких і Любартовичів”⁷⁸, “Про Костянтина Івановича князя Острозького”⁷⁹. Монументальним підсумком його наполегливих пошуків став “Родовід князів Острозьких” (1879)⁸⁰. Лише частина з його праць була опублікована, а решта залишилися в рукописі.

У неопублікованому доробку архівіста окреме місце займає згаданий нами на початку статті рукопис під назвою “Таблиця, що показує перехід двох частин Острога – ординатської та дідичної – впродовж 232 років між різними родами до поєднання [їх] у Домі князів Яблоновських”⁸¹. Задум твору, який за конструкцією нагадує генеалогічну схему, настільки оригінальний, що не може бути й мови про те, аби він постав знічев’я. Спробуймо для початку з’ясувати ймовірну причину його появи.

⁷² Leon Bożawola-Romanowski (Nekrolog). – S. 320. Броніслав Горчак охарактеризував його як “помилковий у початках та в багатьох нюансах” (*Gorczak B. Katalog rękopisów...* – S. XLII).

⁷³ *Radziwiński Luba Z. Monografia XX. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora Olgierdowicza X. Ratneńskiego. –* Lwów, 1912-1913. – T. 2, cz. 2. – S. 92.

⁷⁴ В одному з листів до Северина Сариуш-Залеського наводить відомості про родовід Сапіг, а у листі до Александра Вериги-Даровського – про князя Дмитра Сангушка, див. ЛННБ. – ВР. – Ф. 91, спр. 204 IV, 5, арк. 944-945 зв. (лист Л. Божаволя-Романовського до С. Сариуш-Залеського; Славути, 24.X.1866 р.); BJ. – Rkps 7815 IV, k. 110-111 v. (лист його ж до А. Вериги-Даровського; Славути, 20.IV.1870 р.).

⁷⁵ “...Грабуюсь у пам’ятках, інколи знаходжу й перлини, подивлюся, помилююсь і ховую, бо не маю тут нікого, з ким би розділити захоплення”, – писав із неприхованим сумом хранитель архіву, див. BJ. – Rkps 7815 IV, k. 111 v. (лист Леона Божаволя-Романовського до Александра Вериги-Даровського; Славути, 20.IV.1870 р.).

⁷⁶ Оригінальна назва: “Rodosłownaja Knn. Ostrożskich. Spisana ze starej Ruskiej Genealogii w Archiwum Rodowym w Dubnie 1856 r.”, див. ЛННБ. – ВР. – Ф. 91, спр. 181, ч. 3, арк. 391 (порівн.: арк. 395).

⁷⁷ Оригінальна назва: “Родослов князей Острожских”, див. Там само. – Арк. 393.

⁷⁸ *Romanowski L. Do historyi domu X. Ostrożskich i Lubartowiczów // Przegląd Polski. –* Kraków, 1871-1872. – R. 6, kw. 3. – S. 135-138.

⁷⁹ *Романовский Л. О Константине Ивановиче князе Острожском // Труды Третьего археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 года. –* Киев, 1878. – Том 2. – С. 205-209.

⁸⁰ *Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків. –* Київ, 2012. – С. 38. Автор дійшов висновку, що “саме студії Романовського значною мірою були використані у виданнях Руліковського та Радзимицького”. Цей же вчений спеціально приводить відомості про рукописні праці Леона Романовського, “аби однозначно вказати на його першоавторство та віддати належне фундаментальній та досі актуальній праці польського історика про Острозьких”, див. Там само. – С. 38.

⁸¹ “Tablica, wykazująca przejście przez różne rody dwu dzielnic ostrożskich, ordynackiej i dziedzicznej, przez 232 lat do połączenia w domu ks[iażąt] Jabłonowskich”, див. ЛННБ. – ВР. – Ф. 91, спр. 181, ч. 3, арк. 392-393.

Впадає у вічі, що відображені в рукописі кровні зв'язки ведуть свої лінії до князя Кароля Яблоновського (1807-1885), поруч з іменем якого міститься приписка: “нинішній спадкоємець”. Подібні родовідні схеми являли собою традиційний юридичний інструмент у судових процесах про доведення права на певний спадок⁸². Можливо, і наш рукопис є інструментом, який візуалізував обґрунтованість майнових претензій Кароля Яблоновського на Остріг? Чи мали вони під собою серйозні підстави?

Яблоновські герба Прус III набули половину Острога в 1690 році, а з початком XIX століття син ковельського старости Димитра-Александра – князь Кароль Яблоновський завдяки вправності та статкам спромігся зосередити під своїм “берлом” більшу частину цього древнього міста⁸³. Після смерті аристократа (1841) Остріг обійняв його син від першої дружини Теклі Чацької, також Кароль. Новий власник, прожив після того ще десять літ († 1851)⁸⁴. Відтак, маєток мав успадкувати його єдиний нащадок Артур⁸⁵. Через те, що цей останній зайшов у стан невеликої втрати розуму, його відправили в заклад для несамовитих неподалік Дрездена⁸⁶, а місто разом з деякими володіннями потрапило під нагляд кривних – родини Яблоновських, що мешкала в Галичині⁸⁷. Юзеф Дунін-Карвицький, згадуючи про невтішні справи Артура, писав: “Незрозумілим мені чином князь Яблоновський після тривалих і складних кверенд отримав у Правлячому Сенаті дозвіл продати саме лиш місто з прилеглистями, бо ж тільки тій найвищій державній інституції належить право відчуження маєтків, що належать несамовитим, котрих державний цивільний кодекс прирівнює до малолітніх”⁸⁸.

Немає сумніву, що згаданий князь Яблоновський – той самий Кароль, що підсумовує “Таблицю”. Він був сином Людвика й Кароліни з Войнів⁸⁹, володів маєтками в Галичині, входив до австрійської Державної Ради. Через невдалі інвестиції й марнотратне життя зайшов у фінансові труднощі⁹⁰,

⁸² Вихованець Т. Генеалогічний сегмент Дзиківського архіву Тарновських // Острозький краєзнавчий збірник. – Острог, 2019. – Вип. 11. – С. 85-97.

⁸³ Вихованець Т. Матеріали з історичної топографії Острога першої третини XIX століття // Острозький краєзнавчий збірник. – Острог, 2012. – Вип. 5. – С. 228-229, 243; Його ж. Яблоновські в Острозі у кінці XVII – XVIII століттях: юридично-власницький вимір // Острозька давнина. – Острог, 2020. – Вип. 7. – С. 160-163, 178-180. Станіслав Кардашевич стверджував, що 24 березня 1802 року князя Кароля Яблоновського ув'язали в усе місто, див. Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga: Materiały do historyi Wołynia. – Warszawa-Kraków, 1913. – S. 244. Схоже, з деякими винятками.

⁸⁴ ДАРО. – Ф. 171, оп. 2, спр. 1, арк. 288.

⁸⁵ Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga... – S. 244. Він також відомий за підвійним ім'ям – Людвик-Артур, див. ДАРО. – Ф. 171, оп. 2, спр. 1, арк. 288.

⁸⁶ [Dunin-Karwicki J.] Wspomnienia Wołyniaka. – Lwów, 1897. – S. 34.

⁸⁷ Ibidem. – S. 34. Ejusdem. Wędrówka od źródeł do ujścia Horynia. – Białe Dunajec-Ostróg, 2007. – S. 86-87.

⁸⁸ [Dunin-Karwicki J.] Wspomnienia Wołyniaka. – S. 34-35.

⁸⁹ Żychliński T. Złota Księga szlachty polskiej. – R. 3. – S. 99-100.

⁹⁰ Jabłonowski, Karol Fürst / Republik Österreich Parlament // режим доступу:

які сподівався хоч якось полегшити, прибравши до рук домоначальне місто князів Острозьких. Аби вмотивувати свої претензії на Остріг (саме так можна пояснити означення “нинішній спадкоємець” поряд із його ім’ям у “Таблиці”), не виключено, замовив чи у Сангушка, чи й безпосередньо у Божаволя-Романовського родовідно-спадкувальну схему. В підсумку, зважаючи на родинну близькість із Артуром Яблоновським, котрому Кароль доводився троюрідним братом⁹¹, стратегічний задум, схоже, здійснився. Від Кароля Яблоновського Остріг у 1875 році придбав статс-секретар Сергій Александровіч Танєєв⁹².

“Таблиця” виконана на аркуші паперу, складеному вчетверо, та має розмір 603 x 470 мм. Назва твору міститься на звороті у правому горішньому куті. З огляду на наявні перекреслення й дописки рукопис можна вважати радше чернеткою, ніж фінальним варіантом праці. Деякі імена чи їх частини, підкреслення, спадкувальні зв’язки подані іншим кольором. Формально автор не вказаний і атрибутується тільки за почерком Леона Божаволя-Романовського. Можна припустити, що “в комплекті” з чистовиком “Таблиці” йшла пояснювальна записка з коментарями та, принаймні, реґестами документів, проте ознак існування такого тексту ми не виявили.

Родовідно-спадкувальна схема являє собою поєднання фрагментів генеалогій Острозьких, Заславських, Любомирських, Сангушків, Замойських і Конєцпольських, а також відомості про окремих осіб із фамілій Малаховських, Чацьких і Ферзенів. Умовно початковий сегмент становлять представники роду князів Острозьких. Першими в “Таблиці” виступають Костянтин Іванович і його троє дітей – Ілля, Василь-Костянтин та Софія. Продовжують виклад їхні нащадки: донька князя Іллі Гальшка і діти князя Василя-Костянтина Ельжбета, Катерина, Януш, Олександр і Костянтин. Династію Острозьких у рукописі підсумовують нащадки Януша Васильовича (Януш-Володимир, Евфрузіна й Елеонора) та Олександра Васильовича (Костянтин, Януш, Адам, Софія-Анна, Анна-Алоїза й Катерина). В цілому, генеалогія Острозьких правильна, хоча про деяких представників роду дослідник не знав. Так, серед дітей Януша Васильовича немає Василя-Войтеха, а синами Олександра Васильовича, як постає із новітніх студій, були Адам-Костянтин, Олександр, Януш-Павло, Криштоф і Василь⁹³.

https://www.parlament.gv.at/WWER/PARL/J1848/Jablonowski_1.shtml (переглянуто 28.II.2024).

⁹¹ Про родинні пов’язання Яблоновських герба Прус III див. *Boniecki A. Herbarz Polski.* – Warszawa, 1905. – Т. 8. – С. 107-117; *Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga...* – S. 242-244; *Dworzaczek W. Genealogia. Tablice.* – Warszawa, 1959. – Tabl. 154.

⁹² [Dunin-Karwicki J.] *Wspomnienia Wołyniaka.* – S. 35; *Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga...* – S. 91; Танєєв Сергей Александрович // *Русский биографический словарь.* – Санкт-Петербург, 1912. – Т. 20. – С. 290-291.

⁹³ Див., напр.: *Вихованець Т. Костянтин і Януш Олександровичі Острозькі / Studia historica res gestas Ostrogoe illustrantia.* – Остроґ, 2001. – С. 14.

У більшості випадків дослідник правильно реконструює подружні пари своїх титульних персонажів, хоча йому невідома дружина Костянтина Васильовича Олександра Тишкевичівна. Явних помилок тут тільки дві: чоловіком Софії Костянтинівни, доньки гетьмана Великого князівства Литовського, автор “призначив” Прецлава Лянцкоронського⁹⁴, а обранцем Софії Олександрівни – кн. Юрія Михайловича Чорторийського.

Саме лише виписування княжої генеалогії не пояснює особливостей спадкування Острога. Зрештою, дослідник міг і не ставити перед собою такого завдання, бо, як постає з титулу праці, його цікавили передовсім господарі двох частин поділеного міста – ординатської⁹⁵ та дідичної. Щодо витоків цих понять Л. Божаволя-Романовський промовчав. Про формальний розподіл маєтків князів Острозьких між Олександром і Янушем Васильовичами у 1603 році⁹⁶, після чого частка першого згодом стала “дідичною”, а фортуна другого в майбутньому склала основу Острозької ординації й іменувалась “ординатською”, княжий архіваріус, здається, не знав. Вказівка на те, що місто залишалося поділеним протягом 232 років і лише в 1802-му об’єдналося під владою одного власника, наштовхує на думку, що відправною точкою втрати цілісності домоначального міста князів Острозьких архівіст уважав... 1570 рік! В такому випадку окреслити особливості спадкування поділеного нібито ще в XVI столітті Острога було таки треба. Без “пояснювальної записки” бенефіціарові належало докласти зусиль, аби переконати юридичну інституцію щодо вірогідності ланцюжка спадкоємців та інших нюансів.

Продовжуючи, придивімося ближче до господарів ординатської частини міста. Їх у Л. Божаволя Романовського шість: Януш-Володимир Острозький,

⁹⁴ Про генеалогію роду Острозьких див. *Войтович Л.* Родина князів Острозьких // *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. – Львів, 1996. – Т. 231: *Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін*. – С. 355-367; *Kempa T.* Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/1525 – 1608), wojewoda kijowski, marszałek ziemi Wołyńskiej. – Toruń, 1997. – Aneks I; *Яковенко Н.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. – Київ, 2008. – С. 306-308; *Князі Острозькі / Під наук. ред. І. Тесленка*. – Київ, 2014. – С. 16-17; *Kempa T.* Konstanty Wasyl Ostrogski (1526 – 1608) – przywódca społeczności prawosławnej w Rzeczypospolitej. – Toruń, 2024 (Tablica genealogiczna ks. Ostrogskich).

⁹⁵ Детальніше про Острозьку ординацію див. *Кулаковський П.* Острозька ординація // *Острозька академія XVI – XVII ст. Енциклопедія*. – Острог, 2010. – С. 314-315; *Його ж.* Острозька ординація // *Енциклопедія історії України*. – Київ, 2010. – Т. 7. – С. 687-688; *Його ж.* Острозька ординація: задум фундатора і практика функціонування // *Острозька давнина*. – Остріг, 2015. – Вип. 4. – С. 20-34; *Вихованець Т.* Красилівський та Базалійський ключі у XVIII столітті. Сторінки занепаду Острозької ординації // *Острозький краєзнавчий збірник*. – Острог, 2018. – Вип. 10. – С. 51-73; *Його ж.* Державці села Мізочка в добу Острозької ординації // *Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині*. – Рівне, 2019. – Вип. 1. – С. 47-69 та ін.

⁹⁶ *Ковальський Н.* Акт 1603 года раздела владений князей Острожских как исторический источник // *Вопросы отечественной историографии и источниковедения*. – Днепропетровск, 1975. – Вып. 2. – С. 113-137.

Януш-Ісидор, Владислав-Домінік й Олександр-Януш Заславські (всі троє у схемі «підв'язані» до подружжя Евфрузини Острозької й Олександра Заславського і входять до представленої тут спрощеної частини генеалогії роду князів Заславських⁹⁷), Олександр-Домінік Любомирський і Януш-Олександр Сангушко. Паралельно автор, можливо, аби «підсилити» право Любомирських до маєтків Острозької ординації, показав зв'язок Олександра-Домініка Любомирського через батька Юзефа(-Кароля⁹⁸) (одруженого з Теофілою-Людвікою Заславською) та діда Олександра(-Міхала) Любомирського із прабабою Софією Острозькою, заміжньою за Станіславом Любомирським.

З сучасної історіографії відомо, що першим острозьким ординатом був не Януш-Володимир Острозький, а Франциск Заславський. По тому майорат перебував у руках його брата Владислава-Домініка і племінників Олександра-Януша і Теофіли-Людвіки Заславських. Далі матримоніальним шляхом маєтковий комплекс потрапив спочатку до князів Вишневецьких, а потім – Любомирських. Ординат Олександр-Домінік Любомирський ступив за межу в 1720 році. Відтак, його рідна сестра Марія-Анна Любомирська, заміжня за Павлом-Каролем Сангушком, принесла майорат у Дім свого чоловіка. Фінальним ординатом, як справедливо зазначив Леон Романовський, став Януш-Олександр Сангушко.

Згідно з “Таблицею”, Януш-Олександр Сангушко відступив ординатську частку домоначального міста князів Острозьких (і, як відомо з інших джерел, – належні до неї населені пункти) коронному канцлерові Яну Малаховському. Його наступник, Станіслав Малаховський, продав свою частку новгородському старості Тадеушові Чацькому (1793). Наступного року російська імперська влада відібрала у Чацького Острозький маєток, а 1795-го – імператриця Єкатеріна II, вилучивши з цього комплексу Остріг, решту поселень подарувала генерал-поручникові Івану Ферзену. За рік імператор Павел I звелів повернути Чацькому ту частину маєтку, яку не конфіскували. Тож, новгородський староста отримав назад частину Острога з двома чи трьома присілками й у 1802 році продав її Каролі-Димитру Яблоновському. “У такий спосіб обидві споконвічні острозькі дільниці, ординатська й дідична, розділені впродовж 232 років, що пройшли через різні роди, поєднались у Домі князів Яблоновських”, – урочисто резюмував княжий архіваріус. А поряд зазначив, що Іван Ферзен того самого року поступився своєю часткою на користь сенатора Августа Ілінського.

Загальна канва викладених подій близька до істини, але потребує уточнень. Януш-Олександр Сангушко, згідно з Кольбушівською транзакцією (1753),

⁹⁷ Родовід князів Заславських див. *Яковенко Н.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття... – С. 309-310.

⁹⁸ В дужках додаємо традиційні імена персонажів, яких немає в рукописі Леона Божаволя-Романовського.

дійсно поступився частиною Острога й належними до неї поселеннями на користь Яна Малаховського. Однак згодом події розгорнулися у такий спосіб, що розпродані Сангушком ординатські маєтки, принаймні частина їх, в тому числі й Острожчина, повернулись під його зверхність і залишались у розпорядженні князя до смерті у 1775 році. Повне право на ординатську частку міста отримали вже спадкоємці Малаховського⁹⁹. Тадеуш Чацький таки продав повернуту йому частину Острога Каролу Яблоновському, проте не 1802, а 1800 року. В нове володіння Яблоновський увійшов 17 квітня 1801 року¹⁰⁰. Згодом, 24 березня 1802 року, нового господаря ув'язали в усе місто¹⁰¹, принаймні, у більшу частину його. А ось частку Ферзенів сенаторові Юзефу-Августу Ілінському відступив не Іван Євстафіївч (він помер 1800 року), а його син Карл¹⁰².

Історія “дідичної” частини Острога в “Таблиці” має не менш “детективний” характер. Не згадуючи, як ми вже знаємо, про поділ Острога у 1603 році, тим більше не повідомляючи про розподіл маєтків князів Острозьких у 1621 році¹⁰³, господарів цієї міської ділянки автор чи то пропонує розпочинати від доньки князя Олександра Острозького – Катерини, заміжньої за Томашем Замойським, чи може й від її попередників. За логікою спадкувальних ліній, наступною після Катерини Замойської, схоже, стала її донька Йоанна-Барбара Замойська, від якої ця частина Острога перейшла спочатку до краківського каштеляна Станіслава Конєцпольського, а далі – до його племінника серадзького воєводи Яна-Александра Конєцпольського.

А тепер подивимося, як було насправді. Після розподілу маєтків князів Острозьких у 1603 році частка Олександра Острозького і фортуна, що відійшла його братові Янушу Острозькому за родинною угодою повинні були довічно залишитись у руках їхнього батька – князя Василя-Костянтина. Брати могли стати повноправними власниками набутків тільки по тому, як батько ступить за межу¹⁰⁴. Щоправда, князь Олександр із невідомих причин порушив домовленість і поквапився ув'язатись у деякі отримані маєтки¹⁰⁵.

⁹⁹ Вихованець Т. Державці села Мізочка в добу Острозької ординації. – С. 57-69.

¹⁰⁰ ДАРО. – Ф. 22 (Острозький повітовий суд), оп. 4, спр. 48, арк. 13; Вихованець Т. Матеріали з історичної топографії Острога першої третини XIX століття. – С. 228-229.

¹⁰¹ Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga... – S. 244.

¹⁰² Вихованець Т. Матеріали з історичної топографії Острога першої третини XIX століття. – С. 229. Про Острозький маєток І. Ферзена див. Близняк М. “Награждая военные подвиги”: володіння російського генерала Івана Ферзена в Острозькому повіті наприкінці XVIII століття // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. – Нетішин, 2014. – Вип. 5. – С. 80-85.

¹⁰³ Długosz J. Podział latyfundiów Ostrogskich w roku 1621 // Acta universitatis Wratislaven-sis: Historia XVI. – Wrocław, 1969. – № 108. – S. 3-15.

¹⁰⁴ ЛННБ. – ВР. – Ф. 91, спр. 181, ч. 1а, арк. 2-16 зв.

¹⁰⁵ Ковальський Н. Источники по социально-экономической истории Украины XVI – первой половины XVII века: Структура источниковой базы. – Днепропетровск, 1982. – С. 71-75; Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII століття / Упор. В. Атаманенко. – Київ-Острог-Нью Йорк, 2004. – С. 103-104; Вихованець Т. «Wzywałem w. m. mego meczowego

Після його смерті у грудні 1603 року спадкоємцями стали дружина та двоє синів – Адам-Костянтин і Януш-Павло. До настання повноліття братів фортуною опікувався їхній дядько, князь Януш¹⁰⁶. Після безпотомного відходу князів Олександровичів із життя, 1621 року відбувся черговий розподіл маєтків князів Острозьких. Належна свого часу князеві Олександру, “дідична” частка Острожчини стала набутком його доньки Анни-Алоїзи, заміжньої за Яном-Каролем Ходкевичем¹⁰⁷. Після її безпотомної смерті цю частину Острожчини бачимо в руках племінників покійної, дітей рідної сестри Катерини Замойської, Яна “Собіпана” та Гризельди-Констанції¹⁰⁸. Згодом цією частиною Острога володів син їхньої сестри Йоанни-Барбари краківський каштелян Станіслав Конєцпольський¹⁰⁹. Безпотомно помираючи, він у 1682 році записав свої маєтки, серед яких була й дідична частина Острожчини, своєму дядькові (а не племінникові, як зазначив Л. Божаволя-Романовський) Янові-Александру Конєцпольському¹¹⁰.

Насамкінець, останній умовний сегмент родовідно-спадкувальної схеми пов’язаний із Яблоновськими. За версією автора рукопису, першим власником “дідичної” частини Острожчини став руський воєвода (Ян-)Станіслав Яблоновський. Він набув маєток у вже відомого нам Яна-Александра Конєцпольського. Своєю чергою, від (Яна-)Станіслава фортуна успадкував його син ковельський староста Димитр, одружений із Йоанною Шембеківною. Наступним господарем став ковельський старостич Мацей Яблоновський. З часом ця острозька ділянка відійшла у спадок його синові Каролі-Димитру Яблоновському (обраниці: 1v. Можковська; 2v. Текля Чацька). Від Кароля-Димитра маєток потрапив спочатку до родича-тезки – Кароля Яблоновського, одруженого з Пелагією Потоцькою, а потім їхнього сина Артура. Завершує інформаційний блок ім’я Кароля Яблоновського, сина Людвика й Кароліни Войнянки, із уже відомою нам припискою: “нинішній спадкоємець”.

rapa do domu p[ra]czu...»: Ще раз про день поховання князя Олександра Острозького // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. – Житомир, 2021. – Вип. 7. – С. 168..

¹⁰⁶ Тесленко І. Двір князя Януша-Павла Острозького // Кризь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя. – Львів, 2012. – С. 417-418.

¹⁰⁷ Długosz J. Podział latyfundiów Ostrogskich w roku 1621. – S. 3-15.

¹⁰⁸ Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652 –1673 рр. / Підгот. П. Кулаковський // Пам’ятки історії Східної Європи. – Острог; Варшава; Москва, 1999. – Т. 5. – С. 76 та ін.; Князі Вишневецькі / Під наук.ред. І. Тесленка. – Київ, 2016. – С. 162; Вихованець Т. Матеріали з історичної топографії Острога першої третини XIX століття. – С. 229-230; Тесленко І. Державці Нетішина другої половини XVII століття // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. – Нетішин, 2014. – Вип. 5. – С. 12-15.

¹⁰⁹ Архив Юго-Западной России. – Киев, 1905. – Ч. 7, т. 3. – С. 248; Ciara S. Senatorowie i dygnitarze koronni w drugiej połowie XVII wieku. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1990. – S. 155; Czamańska I. Wiśniowieccy. Monografia rodu. – Poznań, 2007. – S. 225.

¹¹⁰ Pamiętniki o Koniecpolskich. Przyczynek do dziejów polskich XVII wieku / Wyd. S. Przyłęcki. – Lwów, 1842. – S. 371.

На перший погляд усе струнко та послідовно, але, на жаль, із багатьма не-доладностями. Так, дружиною ковельського старости Димитра-Александра, сина руського воєводи Яна-Станіслава Яблоновського, була не Йоанна, а Катажина Шембеківна. Причому, у нього була і друга супутниця життя – Юзефа Мицельська. Л. Божаволя-Романовському не була відома дружина Мацея Яблоновського (у тексті пропуск) – Маріанна з Шептицьких. Кароль Яблоновський (дружини: 1v. Текля Чацька; 2v. Юзефа Можковська) не був сином ковельського старостича Мацея Яблоновського, а його рідним братом, сином ковельського старости Димитра. Кароль Яблоновський (дружина Пелагія Потоцька) доводився попередньому власнику Каролію Яблоновському сином – про це укладач таблиці, на відміну від попередніх випадків, чомусь не зазначив.

Тепер перейдімо до більш принципових деталей, які не знав / не врахував автор. “Дідичну” частку домоначального міста князів Острозьких набув у Яна-Александра Конецпольського не руський воєвода Ян-Станіслав, а його батько, великий коронний гетьман Станіслав-Ян Яблоновський. Від батька Острожчина перейшла до сина, руського воєводи. Після Яна-Станіслава частину родового гнізда князів Острозьких успадкував його старший син, білоцерківський староста й майбутній равський воєвода Станіслав-Вінцентій. Згодом місто відійшло його рідному братові, чигиринському старості Яну-Каєтану Яблоновському. В 1764 році останній ступив за межу, а Остріг аж по 1800 рік залишався в управлінні його вдови Анни з Сапіг. При цьому жінці доводилось із юридичного боку поєднувати своє користування Острогом зі спадковим правом на маєток чоловікових кривних: племінника, познанського воєводи князя Антонія-Барнаби Яблоновського (сина Станіслава-Вінцентія) та дівера, ковельського старости Димитра-Александра Яблоновського, а потім – і спадкоємців останнього. Гадаємо, ув’язання і Димитра-Александра, й Антонія-Барнаби у спадкову половину Острога відбулось невдовзі після того, як князь Ян-Каєтан Яблоновський помер. Схоже на те, що княгині Анні Яблоновській в Острозі належали прибутки, а її родичам – щонайменше право подавання до міських храмів. Димитр-Александр Яблоновський не дочекався можливості стати повноправним володарем своєї спадкової частки. Він попрощався з життям у 1788 році¹¹¹. Разом із уже краківським каштеляном Антонієм-Барнабою в “колективну чергу” стали Димитрові сини, ковельські старостичі. Ревізька казка Острога від 1795 р. серед дідичних власників міста називає тільки двох із них – Юзефа й Станіслава¹¹², хоча нащадків чоловічої статі у старости було більше¹¹³. Невдовзі до інших світів

¹¹¹ Dworaczek W. Genealogia. Tablice. – Tabl. 154.

¹¹² Державний історико-культурний заповідник м. Острога. – КН 4437 / VI Р 795. – С. 28.

¹¹³ Dworaczek W. Genealogia. Tablice. – Tabl. 154.

подався й Антоній-Барнаба Яблоновський († 1799)¹¹⁴, а за ним і Анна з Сапіг Яблоновська († 1800). Чи з огляду на родинні домовленості, чи з інших причин власником спадкової частини Острога після смерті княгині Яблоновської став інший син ковельського старости – князь Кароль Яблоновський, про якого згадує й Л. Божаволя-Романовський. А далі – як у “Таблиці”: ще один Кароль Яблоновський, його несамовитий син Артур і, насамкінець, троюрідний брат останнього – теж Кароль Яблоновський, правнук ковельського старости Димитра-Александра Яблоновського¹¹⁵.

Можна лише уявити, скільки часу та натхненної праці потрібно було славуцькому архівісту, аби створити таку новаторську за задумом історично-генеалогічну розвідку. Безперечно, у ній вистачає недоліків, але не забуваймо, що Леон Божаволя-Романовський – серед основоположників наукової, документальної Острогіани, а першопроходці не позбавлені огріхів. Не хочеться запідозрити його у свідомому препаруванні фактів – швидше за все, дослідник творив у міру обізнаності із джерелами та історичною літературою. Деякі не згадані аспекти проаналізованої праці (дати народження та смерті, шлюбу, уряди титульних персонажів тощо) могли б стати предметом окремої студії. В цілому ж біографія цієї непересічної, незаслужено призабутої особистості варта всебічного вивчення, а її наукова та літературна спадщини – на впровадження до наукового обігу та критичний аналіз.

¹¹⁴ Dworzaczek W. Genealogia. Tablice. – Tabl. 154.

¹¹⁵ Детальніше про це спадкування див. *Вихованець Т.* Яблоновські в Острозі у кінці XVII – XVIII століттях... – С. 159-180.